

Kjøbenhavns Befolknings- og Beboelsesforhold.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening.

Af

Marcus Rubin,

Leder af Magistratens statistiske Arbejder.

Som det vil være bekjendt, afholdtes der d. 1. Februar 1880 en Folketælling i Kongeriget Danmark, en Tælling, der altsaa ogsaa omfattede Hovedstaden. Det Forespørgselsskema, der benyttedes ved Tællingen, vil ligeledes være bekjendt: paa Skemaets to indvendige Sider Forespørgseler til Folk i Almindelighed, paa Skemaets Bagside en Tillægsliste A over midlertidigt Nærværende og en Tillægsliste B over midlertidigt Fraværende. Denne Adskillelse imellem en Hovedliste og 2 Tillægslister, A og B, har man foretaget for ved Sammenlægning af Individantallet paa Hovedlisten og Listen A at finde den saakaldte faktiske Befolkning, den, der er til Stede paa Tællingsstedet Tællingsdagen, og ved Sammenlægning af Individantallet paa Hovedlisten og Listen B at finde den saakaldte retlige Befolkning, den, der har fast Ophold paa vedkommende Tællingssted, bortset altsaa fra de Individider, som maatte være midlertidigt nærværende, og indbefattet dem, som maatte være midlertidigt fraværende. Denne Deling har imidlertid for en By som Kjøbenhavn ikke meget paa sig; den er ikke af stor Interesse, og hvad mere er, den har i

Praxis vist sig uigjennemførilig. Naar en Mand saaledes opføres paa Liste A som midlertidig nærværende paa et af Hovedstadens Hospitaler, og hans egenlige Opholdssted angives at være i en eller anden Gade i Byen, skulde man jo kunne finde ham paa Tillægsliste B over de midlertidigt Fraværende i Listen for det Hus, hvor han egentlig hører hjemme; men ved en Opgjørelse, der er foretagen ved Listerne for nærværende Tælling, har det vist sig, at der er over 1300 Individer, om hvilke det paa Tillægsliste A findes meddelt, at de ere midlertidigt nærværende, og at deres egenlige Opholdssted er et andet Sted i Kjøbenhavn, men som aldeles ikke findes opførte paa B-Listerne. Grundene hertil ere meget nærliggende: medens man i Hospitaler, Fængsler, Hoteller o. l. tæller samtlige midlertidigt Nærværende under ét og indsætter dem paa Tillægslisten A, skulde alle disse Folk jo gjenfindes enkeltvis rundt omkring paa de forskjellige B-Lister, men ét Sted i Byen glemmer man at føre vedkommende Slægtning op, et andet Sted under man sig for at meddele, at han er i Varetægtsfængsel eller lign., et tredje Sted opfører man ham inde paa Hovedlisten uden at tænke paa, at han burde opføres paa B-Listen osv. Da det Folketal, vi operere med, er det faktiske, det, der fremkommer ved at sammenlægge Individantallet paa Hovedlisten og paa Liste A, vil der jo i sidste Tilfælde — forsaavidt Kjøbenhavnere, der ere midlertidigt nærværende i et Hospital eller Fængsel, ere opførte saavel paa Hovedlisten i deres Hjem som paa Hospitalets eller Fængslets A-Liste — fremkomme en Dobbeltregning. Forsaavidt samtlige de Kjøbenhavnere, der ere opførte paa A-Lister, uden at gjenfindes paa B-Lister, ere blevne opførte paa Hoved-

listerne istedenfor de tilsvarende B-Lister, vilde man altsaa komme til at regne Kjøbenhavns Folketal med c. 1300 for meget. Det vil imidlertid indrømmes, at der er større Chance for, at de paagjældende Individuer for største Delen slet ikke ere opførte i de Hjem, fra hvilke de vare midlertidigt fraværende, og den begaaede Fejl vil da ved vore Undersøgelser ikke kunne faa nogen Betydning. For en Ordens Skyld skal det tilføjes, at Antallet af midlertidigt Nærværende er opgjort til ialt 5251 og af midlertidigt Fraværende til ialt 2530.

Paa den indvendige Side af Skemaet har man spurgt om Vedkommende bor i Forhus, Side- og Mellemlus eller Baghus og i hvilken Etage, endvidere om hans Navn, Kjønn, Alder, ægteskabelige Stilling, Trosbekjendelse, Fødested, Stilling i Familien som Husfader, Slægtning, Barn eller Tyende, om hans Erhverv, og om han er døvstum, døv, blind, Idiot eller sindssyg. Undersøgelserne om Erhvervet i Følge Folketællingslisterne ere ikke af nogen særdeles Værdi. Om en Industriadrivende er Hovedperson eller Medhjælper, er saaledes vanskeligt at faa at vide; en Mand kalder sig f. Ex. for «Snedker», og man maa i Følge et ganske almindeligt og ganske vagt Skjøn søge at danne sig en Forestilling om, hvorvidt han skal henføres blandt Hovedpersonerne eller Medhjælperne. Han kalder sig for Fabrikant, og man faar ikke at vide, hvad han fabrikerer; han kalder sig «Kjøbmand» eller «Detaillist», og man ved ikke, hvad der skal forstaas derved, og hvor man skal indrangere ham efter hvert af disse Begreber. Han kalder sig «Løjtnant», og man ved ikke, om han lever af at være Militær, eller om han er afgaaet Reserveløjtnant; han meddeler, at han intet Erhverv har, og man ved ikke, om

det skal betyde, at han er Kapitalist, eller om han falder Andre til Byrde; han hører under Fattigvæsenet, og det falder ham ikke ind at proklamere dette for de øvrige Husbeboere. Den Klasse af Erhvervsgræne, man dog faar daarligst Oplysning om, er de Industridrivende, og da dette er den forholdsvis største Klasse — den udgjør 42 %, medens den næststørste, de Handlende, kun udgjør 16 % af Forsørgerne i Kjøbenhavn — tør det ogsaa af den Grund antages at være af Interesse, at en selvstændig statistisk Undersøgelse om Haandværks- og Industriforholdene nu vil blive optaget paa Basis af de Forespørgselskemaer, som Magistraten nylig har ladet omdele i Hovedstaden.

Rubriken «Trosbekjendelse» burde hedde «Trossamfund». Man kan spørge en Mand om, til hvilket Samfund han betaler sine Præstepenge, eller om han i Stedet derfor betaler Penge til Skolevæsenet i Følge Grundlovens § 77. At spørge Nogen om deres Trosbekjendelse er derimod en Indiskretion, som ganske vist intet skader, da Folk i Almindelighed ignorerer den. Man faar af Opgjørelsen at vide, at her er 3000 Jøder i Byen, 1200 Katholikker og c. 1600 Individer af forskellige andre kristne Trosbekjendelser; men dernæst have ogsaa c. 400 Individer, navnlig i Arbejderkvartererne, opført sig som værende uden positiv Religion, og hvis dette skal sige, at disse have udmeldt sig af ethvert Trossamfund, er det øjensynlig urigtigt. Hvis det derimod skal sige, at der kun er 400 Individer, hvis religiøse Anskuelse ikke falde sammen med nogen af de positive Religioner, er Tallet vitterlig endnu mere meningsløst.

Forespørgselsrubrikerne om abnorme Individer give

heller ikke meget. Folk ønske ikke altid at meddele, at deres Slægtninge ere døve, blinde eller aandssvage; paa den anden Side meddeles det tit, at en eller anden er blind eller døv, der i Virkeligheden kun har en mindre Svækkelse paa Synet eller Hørelsen, ja, der er endog Familier, der have forstaaet Rubriken saaledes, at de skulde give Meddelelse om de mer eller mindre vanføre, stammende eller lignende abnorme Individuer, deres Familie indeholde. Antallet af de virkelig døve, blinde o. s. v., der findes omkring i Anstalter, vil man øjensynlig kunne faa at vide paa en lettere Maade end igjennem Folketællingslisterne, og Forespørgselerne paa disse ere da i saa Henseende lidet nyttige.

Vi kunne saaledes i det følgende bortse fra Resultaterne af alle de Afdelinger paa Folketællingsskemaerne, paa hvilke Oplysningerne formentlig ere af en saa ufuldstændig Karakter, at man ikke bør tillægge dem nogen særdeles Vægt, og gaa over til de mere positive Dele: de Resultater, vi kunne bygge paa Oplysningerne i de resterende Rubriker.

Folketallet i Kjøbenhavn d. 1. Februar 1880 var 234,850. I 1870 havde Kjøbenhavn c. 181,000 Indbyggere, og den gennemsnitlig aarlige Tilvæxt var saaledes 2,62 ‰. Tilvæksten i Decenniet 1870—80 var større, end den har været i noget foregaaende Decennium. I Aarhundredets første Tredjedel fra 1801—1834, som bekjendt i mange Henseender en Stagnationsperiode for Byen, var den aarlige Tilvæxt kun 0,5 ‰, i de følgende Decennier var den noget i Stigning, 1860—70 1,57 ‰, men i sidste Decennium, som nævnt, en Pro-

cent mere. Det er af særlig Interesse at faa konstateret, hvorledes Tilvæksten i det sidste Decennium har fordelt sig paa de enkelte Aar indenfor samme. Da der ingen Folketælling har fundet Sted, er man henvist til at søge Oplysninger gennem de af Politet tvende Gange aarlig optagne Mandtalslister, der jo omfatte hele Befolkningen over 10 Aar, med Undtagelse af Nyboder. Man kan saa meget lettere gjøre dette, som man kan kontrollere Resultaterne ved at sammenholde Mandtalslisterne 1870 med Folketællingen 1870 og Mandtalslisterne 1880 med Folketællingen samme Aar, og lægger man da den Difference, der i disse to Aar var til Stede imellem Mandtalslisterne og Folketællingerne, til Grund, vil det vise sig, at Mandtalslisternes Befolkning over 10 Aar kun differerer c. 5 % fra Folketællingens. Resultatet bliver herefter, at Kjøbenhavn i Midten af Decenniet, i Aaret 1875, havde c. 211,000 Indbyggere. Dette vil atter sige, at, medens den gennemsnitlige aarlige Tilvæxtprocent 1870—75 var 3,11, var den 1875—80 2,18.

Undersøger man nu, hvilken Del i Tilvæksten Fødslernes Overskud over Dødsfaldene, og hvilken Del Indvandringens Overskud over Udvandringen har haft, viser det sig, at der i Tidsrummet 1801—1870 var et gennemsnitligt aarligt Fødselsoverskud paa 0,4 % og Indvandringsoverskud paa 0,5 % af Middelbefolkningen, i 1870—75 et gennemsnitligt aarligt Fødselsoverskud paa 0,5 % og Indvandringsoverskud paa 2,6 % af Middelbefolkningen, i 1875—80 derimod baade et Indvandrings- og et Fødselsoverskud paa 1,1 %. Man ser heraf, i hvilken overordenlig Grad Indvandringsoverskudets Betydning er voxet i det sidste Decennium

— Antallet af Individier, fødte udenfor Kjøbenhavn, er fra 1870 til 1880 steget fra 44,6 til 45,7 ‰ af Stadens Befolkning — men tillige, at det navnlig har spillet en Rolle i den første Halvdel af Decenniet, at den store Tilvæxt 1870—75 saaledes særlig skyldes Indvandringen, og da denne i Følge Sagens Natur væsenlig maa antages at have bestaaet af yngre, produktive Kræfter, bidrager dette atter i det følgende Femaar, hvor den stærke Indvandringsstrøm ebber, i saa høj Grad til det store Fødselsantal i den sidste Halvdel af 70erne. En Undersøgelse af, hvilken Betydning, den stærke Indvandring i Decenniets første Halvdel, der selvfølgelig nærmest har forøget Samfundets bredere Lag, og den deraf følgende stærke Fødselstilvæxt har haft paa de sociale og særlig de hygiejniske Forhold, skal jeg ikke her komme ind paa; paa nogle Punkter har jeg berørt det i en lille Undersøgelse, der nylig er offentliggjort i Hospitalstidende (Kjøbenhavn 1882): «De epidemiske Sygdomme som Dødsarsager».

Jeg kan samtidig henvise til en anden Undersøgelse, jeg har foretaget, som for kort Tid siden er bleven offentliggjort i Historisk Tidsskrift (5. Række, 3. Bind, Kjøbenhavn 1882), «Bidrag til Kjøbenhavns Befolkningsstatistik i Hundredeaaret 1630—1730», og hvor jeg, paa Grundlag af Udskrifter af Kjøbenhavns Daabsprotokoller for saa lang en Tid tilbage, som jeg har kunnet finde saadanne og kunnet samle dem fra Arkiver og Kirker, og paa Grundlag af Datidens Journaler, har søgt at udfinde Kjøbenhavns Folketal i tidligere Aarhundreder. Resultaterne af denne Undersøgelse har vist, at Kjøbenhavn ved Slutningen af det 17. Aarhundredes første Tredjedel, 1630—40, havde en Befolkning af 25,000

Mennesker, under svenske Krigen før 1660 c. 30,000, og at der derpaa i de følgende Decennier har fundet en overordenlig Indvandring Sted til den opvoxende Storstad og Enevoldskongens Residens, dels fra det af Krigen forarmede Land, dels fra Norge, dels og navnlig fra Tyskland — en Indvandring, hvor Garnisonsforholdene forholdsvis have spillet den største Rolle. I Aaret 1690 maa Kjøbenhavns Befolkning, navnlig ved Hjælp af Indvandringen, antages at have fordoblet sig fra 1660 og at have beløbet sig til 60,000 Individier. I Aarene før Pesten 1711 var den voxet til c. 66,000; Pesten bortrev $\frac{1}{3}$ af Befolkningen, 22—23,000 Individier; men saa stærk er efter denne Tid atter Reaktionen for at udfylde de tømte Rækker, og saa overordenlig Indvandringen — om Beviserne herfor skal jeg henvise til den citerede Undersøgelse — at Kjøbenhavn ved Ildebranden 1728 maa formodes at have haft c. 76,000 Indbyggere. Ildebranden satte atter Staden noget tilbage, og fra nu af er der en langsom Tilvæxt til den første Folketælling i 1769, der viste en Befolkning af c. 93,000. Der er dernæst nogen Tilbagegang til 1787, hvor Folketallet var c. 90,000 og atter en ringe aarlig Fremgang til 1801 med et Folketal af c. 101,000.

Naar man nu spørger om, hvilken Tilvæxt Kjøbenhavn maa formodes at ville faa i Fremtiden, da er der til at bemærke, at man ved en Hovedstad, hvor Oplandet er saa ringe som Kjøbenhavns, selvfølgelig maa være meget forsigtig med at foretage Beregninger paa Grundlag af Indvandringen i et enkelt Decennium, eftersom denne, fremskyndet ved særlige Forhold, maa antages at faa sin naturlige Grænse ved Landets ringe Befolkning. Et Bevis paa Rigtigheden heraf have alle-

rede ved Sammenligning af Tilvæxtprocenterne i den første og den anden Halvdel af Decenniet 1870—1880. Imidlertid vil allerede Tilvæksten ved Fødselsoverskudet komme til at spille en meget betydelig Rolle i en stor By, særlig i vor Tid, hvor Faren for store, ødelæggende Farsoter og andre Reaktionsbevægelser imod Tilvæksten er langt mindre end tidligere, og vil man foretage en Beregning paa Grundlag af Tilvæksten i det sidste Decennium, vil man se, at Kjøbenhavns Befolkning vil fordobles i 27 Aar, saa at den altsaa i Aaret 1907 vil beløbe sig til c. 470,000.

Med det Folketal, vi nu have, maa allerede Kjøbenhavn siges at høre til Europas store Stæder; thi Evropa har i Alt c. 80 Byer med 100,000 Indbyggere og derover i hver, og af disse have kun 25 Byer et større Indbyggerantal end Kjøbenhavn. Omtrent samme Indbyggerantal som Kjøbenhavn have Hovedstæderne Lissabon, Edinburgh, München og Dresden. — Spørger man om Kjøbenhavns Betydning for hele Landet, da er det af Interesse at erfare, at Kjøbenhavns Befolkning var lig med 83,6 % af Kjøbstædernes Befolkning og udgjorde 11,4 % af hele Landets Befolkning. Den sidste Procentdel er i stærk Stigen fra Decennium til Decennium. I 1860 udgjorde Kjøbenhavns Befolkning 9,6 % af Befolkningen paa det samme Territorium, Danmark nu har, i 1870 10,2 %, og Danmarks Hoved voxer saaledes mere og mere i Forhold til det øvrige Legeme. Vil man lægge Kjøbenhavns Forstad, Frederiksberg, med sine c. 27,000 Indbyggere til, vil denne Disproportionalitet selvfølgelig i endnu højere Grad komme frem. Om denne er heldig eller uheldig for Landet som Helhed, skal jeg ikke her komme ind paa.

Jeg skal kun flygtig berøre de Resultater, hvortil Folketællingen er kommet med Hensyn til Fordelingen mellem Kjønne og Fordelingen i de forskjellige Aldersklasser. At Forholdet imellem Mandkjøn og Kvindekjøn var som $\frac{86,4}{100}$ (108,852 mandlige og 125,998 kvindelige Individuer) samtidig med, at der i Decenniet 1870—80 gennemsnitlig fødtes 105 Drengene for hver 100 Piger, er der intet Mærkeligt i. Det Forspring Mandkjønnet har, mister det jo saare hurtig, endogsaa førend den egenlige Kamp for Existensen begynder. Af mere Interesse er det, at Mandkjønnets Overvægt noget er aftaget, sammenlignet med de to foregaaende Folketællinger — et Forhold, der unægtelig altid vil have nogen Betydning for en Befolknings produktive Kraft. Det samme Synspunkt gjør sig gjældende, naar man erfarer, at Antallet af Individuer imellem 20 og 60 Aar — den saakaldte produktive Alder — udgjorde 56,1 % af Befolkningen og er aftaget nogle faa Procent i Forhold til de foregaaende Tællinger; men nogen særdeles Betydning have disse Spørgsmaal, der vistnok i alt Væsenligt hænge sammen med Indvandringens Karakter, saa meget mindre, som den skete Forandring i disse Forhold i de sidste Decennier ikke er betydelig.

Hvad vi derimod noget mere maa fæste Opmærksomheden paa, er Forholdet mellem gifte og ugifte af Stadens Befolkning. Antallet af ugifte udgjorde i 1880 60,7 % af den hele Befolkning og 38,3 % af Befolkningen over 20 Aar. Man ser, hvor vanskeligt det er at anstille Beregninger over Befolkningens Tilvæxt, hvis disse udelukkende skulle støtte sig til den fysiologiske Mulighed for at faa Børn, naar man erfarer, at $\frac{2}{5}$ af den Befolkning, der baade fysiologisk og legalt kunde

være gift, ved Folketællingen viser sig at være ugift. Maa man saaledes allerede kjende Befolkningens Tendens til Giftermaal for at kunne danne sig nogen Mening om Befolkningstilvæksten, har Spørgsmaalet en endnu større Betydning i social Henseende, naar man, i Overensstemmelse med de faktiske Forhold, maa betragte Ægteskabet som den naturlige Vej for Kvinden til Forsørgelse. Det viser sig da, at Folketællingen 1880 opgiver et Antal ugifte Kvinder over 35 Aar af ialt 10,776 eller henved 23,4 % af samtlige Kvinder over 35 Aar. Vil man se Spørgsmaalet fra Forsørgelsesstandpunktet, maa man jo til dette Tal føje Antallet af Enker og Fraskilte, og af disse fandtes der i 1880 11,489 i Alderen over 35 Aar. Antallet af Kvinder over 35 Aar, der enten ikke have været gifte, eller hvis Ægteskab ikke bestaar mere, udgjorde saaledes i 1880 i Forhold til det samlede Antal af Kvinder over 35 Aar 48,3 %, et Antal, der var lidt i Aftagende siden Folketællingerne 1860 og 1870, da Forholdene vare respektive 51,9 % og 52,6 %. Man erfarer altsaa, at omtrent Halvdelen af Kvinderne over 35 Aars Alderen staar uden naturlige Forsørgere. Det vil nemlig indrømmes, at Forsørgelsen ved Forældrene paa faa Undtagelser nær er ophørt i denne Alder, og hvis vedkommende Kvinde da ikke er forsørget gjennem Mandens Efterladenskaber, er hun henvist til enten at forsørge sig selv eller at falde Andre til Byrde. For yderligere at erfare, hvilken Chance en ugift Kvinde ved 35 Aars Alderen har for at blive gift, har jeg gjort dette til Gjenstand for en Beregning med Forholdene i Kjøbenhavn 1870—80 til Grundlag. Da Spørgsmaalet er af den største Interesse, har jeg tænkt mig eventuelt at

søge det oplyst ikke blot for Kvinders, men ogsaa for Mændenes Vedkommende, ikke blot for Kjøbenhavn, men ogsaa for den øvrige Del af Landet og for fremmede Lande; foreløbig skal jeg her kun meddele Resultaterne af Undersøgelsen for Kjøbenhavn. (Jfr. Tabelbilag 1.) Af 10,000 ugifte Kvinder i 15 Aars Alderen ville, idet vi bortse fra Dødelighedsforholdene, $\frac{5}{6}$ (83,1 %) blive gifte; Grænsen for Giftermaal er her sat ved det 55de Aar. Af 10,000 ugifte Kvinder, Enker og Fraskilte i 25 Aars Alderen blive henved $\frac{3}{4}$ (73,3 %) gifte; i 32 Aars Alderen vil Halvdelen blive gift, Halvdelen ugift, i 35 Aars Alderen $\frac{1}{3}$ gift, $\frac{2}{3}$ ugift, og Giftermaalssandsynligheden aftager derpaa med stigende Hurtighed i de følgende Aldersklasser, saaledes at kun 2 % af de ugifte og Enkerne i 50 Aars Alderen have Sandsynlighed for at blive gift. Vi se altsaa, at idet vi have taget 35 Aars Alderen som Udgangspunkt for vor Undersøgelse af Antallet af Kvinder, der her i Staden mangle Forsørgere, er det den Alder, i hvilken Sandsynligheden for at blive ugift er dobbelt saa stor som for at blive gift, og det synes da ikke at kunne nægtes, at det har den allerstørste Interesse samtidig at erfare, at af samtlige Kvinder over denne Alder er omtrent Halvdelen ugifte eller Enker, altsaa manglende Forsørgere. At der for nogle Kvinder paa en eller anden Maade er efterladt Midler til Forsørgelse, vil jo klart nok opvejes af det Antal Kvinder, der, skjønt gifte, maa ernære baade sig selv og den øvrige Familie; men hvorom Alting er, Spørgsmaalet om Kvindernes Evne til at forsørge sig faar ved at ses i denne Belysning en reel Basis, som det tidt kan synes i høj Grad at trænge til. Det staar for mange, som om Spørgsmaalet om

den saakaldte Kvindeemancipation er et Slags Vedhæng til de mange andre Fremskridtsspørgsmaal, og maaske det, der er mest fantastisk og mindst berettiget. Det er da værdt at lægge Mærke til, at der her saa lidt er Tale om Fantasier, at det øjensynlig maa spille den største Rolle for de Kvinder, som staa overfor den nøgne Virkelighed: ingen Forsørger at have, ja endogsaa hyppig foruden at skulle forsørge sig selv ogsaa at skulle forsørge andre. Naar man vælger 35 Aars Alderen til Udgangspunkt, har man endda naaet en Alder, hvor Evnen til det strængere legemlige Arbejde, ligesom ogsaa f. Ex. Evnen til at bruge Naalen, hyppigt er ved sin Kulmination, og Spørgsmaalet om en Uddannelse af Kvindens Evner, saaledes at hun gennem alle Samfundsklasser, hver efter deres Forhold, kan uddannes til et Erhverv, tilstrækkeligt til hendes eget og, hvor det er nødvendigt, til andres Udkomne, ligesom ogsaa Spørgsmaalet om Betalingen for det kvindelige Arbejde er saaledes af den allerstørste Betydning for Halvdelen af den kvindelige Befolknings Vedkommende, der i Kjøbenhavn er over 35 Aar gammel.

Det kan i denne Sammenhæng bemærkes, at Antallet af Familier ved nærværende Folketælling er opgjort til 55,090, og Antallet af Individuer, der leve udenfor Familierne, til 14,966 mandlige og 5875 kvindelige, ialt 20,841. En Gjennemsnitsberegning af Antallet af Individuer pr. Familie vil give 4,26, naar man lægger Individantallet indenfor Familierne til Grund, og naar man lægger det hele Folketal til Grund: 3,88. Stor Interesse have imidlertid disse Tal ikke og kunne efter Omstændighederne navnlig ikke sammenlignes med Forholdene ved tidligere Tællinger. Medens man ved denne

Tælling har regnet enhver Forening af Individder, som, naar de bo sammen, efter almindelig Sprogbrug ifølge deres nære Slægtskab maa siges at udgjøre en Familie, for «en Familie»; har man vistnok tidligere været tilbøjelig til kun at betragte en Husstand som «en Familie», d. v. s. ladet Familien omfatte samtlige de Individder, der bebo den samme Lejlighed, selv om Lejligheden rummer tvende Familier, hvoraf den ene er Værtsfolk for den anden. Som vi nedenfor skulle se, vil derfor Differencen imellem Antallet af «Husstande», saaledes som dette er opgjort ved nærværende Folketælling, og af «Familier» formentlig repræsentere det Antal af Familier, der ere indlogerede hos andre Familier udgjørende en Del af deres Husstand. Hvor lidet sjældent dette Forhold er — noget, der atter hænger sammen med hele Spørgsmaalet om Husstandenes Forhold med Hensyn til Tyende, Logerende o. s. v. — skal jeg senere komme tilbage til ved Omtalen af, hvor mange der overhovedet paa et givet Rum bo sammen, altsaa ved Husstandenes Forhold til deres Boliger.

Ved Siden af de Rubriker, der hidtil ere nævnte paa Folketællingsskemaet, var der paa de Skemaer, der særlig vedrørte Kjøbenhavn, indført en Række Rubriker, paa hvilke der spurgtes om:

- 1) Huslejens Størrelse for et halvt Aar (Kroner).
- 2) Antal af Værelser med Vinduer, indbefattet Værelser til Tyende og Logerende.
- 3) Forsaavidt Vedkommende er gift (Enkemand, Enke, Fraskilt): a) Første Gang, anden Gang o. s. v.? b) Hvilket Aar indgaaet Ægteskab? c) Antal af levende Børn i Ægteskabet? d) Døde

Børn, indbefattet dødfødte? (Oplysningerne for b, c og d anføres udelukkende for sidste Ægteskab.) 4) Forsaa-vidt ikke født i Kjøbenhavn, hvilket Aar taget fast Bopæl i Staden?

Besvarelsene paa disse Forespørgselsrubriker ere gennemgaaende tilfredsstillende. Man har imidlertid for de Rubrikers Vedkommende, der omhandlede Ægteskabsforholdene, maattet nøjes med at faa Materialet indsamlet og har opsat Bearbejdelsen — ved hvilken det var Meningen at faa undersøgt Tiden for Ægteskabernes Indgaaelse, deres Varighed og deres Antal af levende og døde Børn, Alt i Forhold til de forskjellige Samfundsklasser — til mulig senere Undersøgelser, for med de forholdsvis faa Kræfter, der stode til Raadighed, at naa til Ende med Bearbejdelsen af de væsentligere Folketællingsresultater. Af samme Grund er Indvandringsrubriken, der i og for sig ogsaa var den mindst fyldestgjørende besvarede, endnu ikke bleven bearbejdet, og derfor ere endelig Rubrikerne om Beboelsesforholdene vel blevene bearbejdede og det endogsaa for største Delen meget udførligt, men i de endelige Opgjørelser, som ville findes i det af Magistraten udgivne Tabelværk, er kun meddelt de mere sammentrængte Resultater, hvilket ogsaa vil gjøre Værket mere overskueligt at benytte.

De nuværende Beboelsesforhold i Kjøbenhavn karakteriseres for det første ved den Maade, hvorpaa de forskjellige Dele af Staten ere blevene befolkede i de sidste Decennier. (Jfr. Tabelbilag 2.) Sammenligner man Forholdene ved Tællingerne i 1860 og 1880, viser det sig, at medens Befolkningen som Helhed i Tidsrummet 1860—80 er tiltaget med 51,4 %, var Tilvæksten i Udenbys Vester Kvarter 239 % og i Udenbys

Klædebo Kvarter 253 $\%$. Befolkningen paa Kristianshavn har omtrent holdt sig; Tilvæksten var nogle faa Procent. Befolkningen paa Gammelholm, hvis Bebyggelse paabegyndtes i 60erne, og i Voldkvartererne, hvis Bebyggelse paabegyndtes i 70erne, opgjordes ved Folketællingen til ialt c. 26,000 Individider. Befolkningen i den øvrige By er aftagen med 6,4 $\%$. Den Udvandring, der er foregaaet fra den indre til den ydre By og til de nyere Stadsdele, faar imidlertid ikke alene sit Udtryk i den anførte Afgangsprocent af 6,4, thi Befolkningen maatte jo, hvis den ikke havde foretrukken at forlade den gamle By, ikke blot ikke være aftagen, men tiltagen med en ligesaa stor Tilvæxtprocent som den, hvormed Byen har tiltaget som Helhed i det sidste Decennium. Man kan derfor ikke undlade at opkaste det Spørgsmaal, hvad Befolkningen skulde have gjort, hvis Gammelholm ikke var blevet opfyldt, Voldene ikke nedreyne og Tilladelsen til Demarkations-servitutens Afløsning ikke bleven givet. Man havde allerede, førend alt dette skete, begyndt at flytte ud af den indre By til Byens yderste Rayon, men en meget væsentlig Del af Befolkningstilvæksten har dog kun kunnet faa Plads ved Indtrædelsen af de her omhandlede Forhold. At selve Bebyggelsen har hidkaldt en Mængde Mennesker, som ellers ikke var kommen til Staden og havde stiftet Familie, er der ingen Tvivl om, men den største Del af Tilvæksten skyldes dog ganske vist hele det almindelige Opsving, som Kjøbenhavn sammen med det øvrige Land og jo ogsaa sammen med det øvrige Evropa undergik i Begyndelsen af 70erne, og dernæst ogsaa den betydelige Tilvæxt, den store Befolkning altid i og for sig har i Følge. Det kan sikkert antages,

at forsaavidt Hovedstaden efter 1860 ikke havde faaet nye Bebyggelsesomraader, vilde man ikke som nu kunne have indrettet en Del af den gamle Bys Beboelseslejligheder til Butiker og Lagre, men maatte være flyttet endnu tættere sammen end tidligere. Men man vilde derigjennem have skabt en Vaaningsnød, som der vistnok allerede i Forvejen var Tendenser til, Tendenser, der, ved gennem mange Aar at nedstemme Befolkningens Fordringer til dens Boliger, sikkert endnu kan mærkes paa vor Bolig-standard, og delvis præger den Maade, paa hvilken man i Kjøbenhavn indretter ogsaa de nyere Boliger.

Af Befolkningen i Kjøbenhavn boede noget over $\frac{3}{4}$ (77,3 %) i Forhuse, 10,6 % i Mellem- og Sidehuse og 11,9 % i Baghuse. Der boede endvidere 4,9 % af Befolkningen i Kjældere, 7,2 % paa Kvister og 87,9 % i de øvrige Etager. (Jfr. Tabelbilag 3.) Den Del af Befolkningen, der endnu bor i Kjældere, er saaledes ikke stor og vil vel endnu hyppig være en saadan, der foruden til Beboelse benytter Kjælderlejligheden til en lille Næring; for Fremtiden vil den jo stadig blive mindre paa Grund af Lovgivningens indskrænkende Bestemmelser om Indretningen og Anvendelsen af Beboelseskjældere.

Med Hensyn til Fordelingen af Befolkningen i Forhuse, Side- og Mellemhuse og Baghuse, turde det være af Interesse at erfare, at af Beboerne i Forhusene var 2,3 % Individier under 1 Aar, i Side- og Mellemhusene 3 % og i Baghusene 3,3 % Individier under 1 Aar. Hvilken Betydning i hygiejnisk og social Henseende dette Fænomen har — at Antallet af spæde Børn voxer, desto slettere Lejligheden bliver — skal jeg om

lidt komme tilbage til paa et Punkt, hvor Fænomenet faar endnu grellere Former.

En anden og fyldigere Maade at undersøge Beboelsesforholdene paa, er ved at sammenligne Antallet af Individier i de forskellige Ejendomme med det Etageareal, hver Ejendom indeholder. (Jfr. Tabelbilag 4.) At man kan gjøre dette, beror paa, at vi som bekjendt her i Byen have en Arealsskat; Materialet foreligger altsaa til Brug for Skatteopgivelserne og er af Stadskonduktøren meddelt til Bearbejdelsen af Folketællingen, idet man har anset det for langt mere instruktivt at tage Etagearealerne end de ved tidligere lignende Undersøgelser benyttede Grundarealer til Basis for Undersøgelsen. Der er den Mangel til Stede, at Statsejendomme, som ikke opmaales til Skat, ere udeladte fra Antallet af beboede Ejendomme, men da det ogsaa er de Ejendomme, hvor Beboelsesforholdene have mindst Interesse, har dette ikke kunnet indvirke forstyrrende paa denne Form for Undersøgelsen af Beboelsestætheden. Antallet af Ejendomme, i hvilke der bo under 2 Individier paa 100 □ Alen Etageareal, udgjorde lidt over Halvdelen (56,3 %) af samtlige Ejendomme, Antallet af Ejendomme, i hvilke der bo fra 2 til under 4 Individier pr. 100 □ Alen Etageareal, udgjorde lidt over $\frac{1}{3}$ (33,9 %) og Antallet af Ejendomme, i hvilke der bo 4 Individier og derover, udgjorde $\frac{1}{10}$ (9,8 %) af samtlige Ejendomme. Medens den første Art af Ejendomme kan siges at være et Udtryk for normalt beboede Ejendomme, maa allerede den anden Art siges at være tæt beboede og den sidste kun i alt væsenligt at indeholde Smaalejligheder, d. v. s. at være Ejendomme, i hvilke der kun er levnet den nødvendigste Plads til hvert Individ

Behov. Da en Ejendoms Beboelsestæthed jo imidlertid ikke blot afhænger af, hvilket Areal enhver Beboer har, men ogsaa af, hvor mange Mennesker, der bo i samme Ejendom med fælles Gaardsrum, Trappegange o. s. v., og da Sammenstuvningen af mange Mennesker i hver Ejendom er et Udtryk for Byens stadig voxende Tendens til at blive Storstad, har man særlig udskilt de Ejendomme, i hvilke der bo 100 Individer og derover i hver. Antallet af saadanne Ejendomme var 426 eller 8 % af samtlige Ejendomme, og i disse boede ialt 66,355 Mennesker, det vil altsaa sige, at fra regnet Kaserner og andre lignende Statsejendomme boede der over $\frac{1}{4}$ (28,2 %) af Befolkningen i Ejendomme med 100 Individer og derover i hver. En kvalificeret Beboelsestæthed opstaar endelig i saadanne Ejendomme blandt de sidst nævnte, som have 4 Individer og derover pr. 100 $\square$ Alen Etageareal, idet det jo er klart, at en Ejendom, i hvilken mange Familier, hvoraf hver enkelt har meget knap Plads, ere sammenhobede, giver et kombineret Udtryk for daarlig Beboelse. — Af Ejendommene med over 100 Individer i hver havde 15% fra 4—5 Individer og 8 % 5 Individer og derover pr. 100 $\square$ Al. Etageareal. Det er de sidste 34 Ejendomme, af hvilke 6 endogsaa havde imellem 2 og 300 Beboere og 7 over 300 i hver, der altsaa maa siges at være de i enhver Henseende tættest beboede Ejendomme i Kjøbenhavn. — Interessant er det at lægge Mærke til, hvorledes Byens nyeste Kvarterer, Gammelholm og Nørrevoldkvarter, havde henholdsvis $\frac{1}{4}$ (25,2 %) og $\frac{1}{3}$ (35,1 %) af deres Ejendomme befolkede med over 100 Individer i hver og samtidig kun havde en eneste Ejendom med over 4 Individer pr. 100 $\square$ Alen Etageareal, og hvorledes paa

den anden Side en Del af den gamle By som Trinitatis Kirkes Rode kun havde 1 Ejendom med over 100 Beboere, men derimod $\frac{1}{4}$ (23,2 %) af sine Ejendomme befolkede med over 4 Individder pr. 100 □ Alen Etageareal. Endelig have vi Kombinationen heraf, mange store Kaserne med tæt Beboelse i hver, i det store Forstadskvarter Kirkegaards Rode, i Frimurerlogens Rode i den indre By og ikke mindst i Frelsers Kirkes Rode paa Kristianshavn med hver 10de Ejendom befolket med 100 Individder og derover og henved $\frac{2}{5}$ (37,0 %) af Ejendommene med 4 Individder og derover pr. 100 □ Alen Etageareal.

Til Oplysning om Beboelsesforholdene har man endelig undersøgt de forskjellige Arter af Lejligheder, i hvilke de kjøbenhavnske Husstande bo. (Jfr. Tabelbilag 5.) Det vil erindres, at jeg har nævnt denne Rubrik paa Forespørgselsskemaet: Antal Værelser med Vinduer. Jeg tror, at naar man, som ved nærværende Folketællingsskema, kun har haft en meget indskrænket Plads at spørge paa, og har maattet sammenfatte Forespørgselerne om Værelserne i en enkelt Rubrik, dette da er det bedste Kriterium. I den tyske Statistik har man i Almindelighed spurgt om: Antal af Værelser med Kakkelovn (heizbar). Efter vore Forhold passer dette i alt Fald ikke; thi en 1 Værelses Lejlighed uden Varmeindretning er hos os saa sjælden, at en Undersøgelse derom ingen Interesse har, medens 2 Værelser med en Kakkelovn i det ene godt kunne have den for begge Rum fornødne Varme fra denne, og uagtet Kakkelovnen i det ene Værelse, maaske af Mangel paa Plads eller af lignende Bekvemmeligheds-hensyn, er borttaget, dog frembyde alle de Kjendetegn,

der ere ejendommelige for en 2 Værelses Lejlighed, og saaledes videre. Ved Sammenligning med den tyske Stadsstatistik vil man derfor se en langt større Mængde Lejligheder henførte til 1 og 2 Værelses Lejligheder end hos os, fordi 3 Værelses Lejligheder, hvori det ene Værelse mangler Kakkelovn, ere henførte til 2 Værelses Lejlighederne, men man maa altsaa erindre, at det ringere Antal 1 og 2 Værelses Lejligheder hos os ikke repræsenterer en bedre Beboelse, men kun betyder et andet Udgangspunkt ved Lejlighedernes Fordeling. Det skal endnu tilføjes, at der ved en Lejlighed selvfølgelig paa intet Punkt er forstaaet et Lokale, der udelukkende benyttes til Forretning. Derimod vil man, navnlig blandt de mindre Lejligheder, hyppig have maattet medtage en saadan, i hvilken et enkelt Værelse benyttedes til Værksted ell. lign. At undgaa en saadan Sammenblanding var ikke mulig, uden at komme ind paa en større Detail i Forespørgselen, men Fejlen er saa meget mindre, som et saadant Værelse, der delvis benyttes til Forretning, dog ogsaa formentlig delvis forøger den paagjældende Husstands Beboelsesrum.

Antallet af Husstande, der er gjort til Gjenstand for Undersøgelse, er 49,616. Antallet af Husstande, for hvilke der ikke har foreligget Oplysninger, der egnede sig til Benyttelse, er 1386, vistnok saaledes fordelt over hele Byen, at de tilstedeværende Lakuner ingen Rolle ville spille ved Sammenligningen, og Antallet af Husstande, der forsætlig ere unddragne Sammenligningen, er 3134, som ere fordelt i Kaserne, Stiftelser o. lign. Bygninger, hvis Beboelsesforhold man i denne Sammenhæng har antaget burde holdes ude fra Undersøgelsen om Beboelsesforholdene i Almindelighed. Naar man

lægger samtlige anførte Husstande sammen, faar man et Tal af 54,136, hvilket altsaa differerer med c. 1000 fra det Tal 55,090, vi tidligere angav for Antallet af Familier her i Byen. Denne Difference repræsenterer det Antal Familier, der vare indlogerede hos Andre som Værtsfolk. og ligesom man paa Forespørgselsskemaet under «Værelser» har indbefattet Værelser til Tyende og Logerende, saaledes har man ogsaa i Opgjørelsen optaget i den enkelte «Husstand» saavel Tyende som Logerende, hvad enten disse sidste vare hele Familier eller enkelte Personer, der levede udenfor Familie.

Af samtlige Husstande boede 76,4 % i Forhuse, 10,9 % i Side- og Mellemhuse og 12,7 % i Baghuse; 4,6 % i Kjældere, 87,3 % i Etager og 8,1 % paa Kvister. Det vil erindres, at disse Tal for Husstandenes Fordeling i de forskjellige Huse og Etager falde meget sammen med den tilsvarende Fordeling af Individier, hvad der jo kun kan tjene til Bestyrkelse for de vundne Resultater.

Af de c. 50,000 Husstande boede 8323 (16,8 %) i Lejligheder paa 1 Værelse, 16,314 (32,9 %) i 2 Værelsers Lejligheder, 15,524 (31,3 %) i 3—4 Værelsers. 7093 (14,3 %) i 5—7 Værelsers og 2362 (4,7 %) i over 7 Værelsers Lejligheder. Husstandene i 1 og 2 Værelsers Lejlighederne udgjorde altsaa Halvdelen af samtlige Husstande, Husstandene i 3—4 Værelser $\frac{1}{3}$ og Husstandene i 5 Værelser o. derover — c. 9450 — Resten.

Antallet af Husstande, i hvilke der holdtes Tyende (det vil altsaa sige Tyende, der har Natteleje hos Familierne, eftersom de jo ellers ikke vare blevne opførte paa den paagjældende Tællingsliste), udgjorde 9411. Sam-

menholde vi dette Tal med det nysnævnte, Antallet af Husstande, der har 5 Værelser og derover, vil man se, at vi i Kjøbenhavn i ret bogstavelig Forstand faa *the upper ten thousand*, en c. 10,000 Familier, der ere nogenlunde vel situerede. — Tyendet forøger Husstandenes Individantal, men maa jo anses for at være til Familiens Komfort. Dette maa ogsaa formodes at være Tilfældet for 966 Husstandes Vedkommende, hvor man samtidig havde Tyende og Logerende, idet man ganske vist neppe vilde have haft Tyende, hvis man ikke havde haft Logerende, men omvendt muligvis ogsaa havde Logerende for samtidig at kunne tillade sig den Luxus at have Tyende. Foruden de nævnte 966 Husstande, hvor man havde Tyende og Logerende, fandtes der imidlertid over 5000 (5024) Husstande med Logerende uden Tyende, hvor altsaa Fremlejen maa anses for at være et Bierhverv, der er nødvendigt til Familiens Underhold. Af disse 5000 Familier faldt noget over Halvdelen, 2228, paa Husstande i 3—4 Værelser, i hvilke Tilfælde Familien vel altsaa som Regel kun har en 2 Værelses Lejlighed til egen Beboelse. Den mindre Halvdel var fordelt paa de øvrige Arter af Lejligheder, saaledes at bl. A. 1352 Husstande i 2 Værelses Lejligheder og 161 i 1 Værelses Lejligheder havde Logerende. Af den sidste Opgivelse fremgaar det, at i 2 % af 1 Værelses Lejlighederne husede Familiens eneste Værelse ikke blot Familien selv, men ogsaa fremmede Elementer.

En anden Maade, paa hvilken man kan faa Klarhed over Beboelsestætheden indenfor de forskjellige Lejligheder, er ved at undersøge, hvormange Individuer, der bo i hver Lejlighed. Det vil her ikke undre, at jo større

Lejlighederne blive, desto flere Individder kommer der paa hver. Husstandene paa 2—4 Personer, der udgjorde 57,2 % af samtlige Husstande, omfattede henved $\frac{2}{3}$ (henholdsvis 63,1 % og 64,7 %) af Husstandene i 1 og 2 Værelses Lejlighederne, noget over Halvdelen (56,9 %) af Husstandene i 3—4 Værelser og henved Halvdelen (46,0 %) af Husstandene i 5—7 Værelser, men kun $\frac{1}{5}$ (19,7 %) af Husstandene over 7 Værelser. Den største Modsætning fremkommer imellem Husstandene paa 1 Person og Husstandene paa over 7 Personer. I Lejlighederne paa over 7 Værelser udgjorde Husstandene paa over 7 Personer Halvdelen af Husstandene, medens Husstandene paa 1 Person kun optraadte rent undtagelsesvis. Paa den anden Side udgjorde Husstandene paa 1 Person, hvorved, for at gjentage det, dog ikke maa forstaas enkelte Logerende, men selvstændige Husstande, henved $\frac{1}{4}$ af Husstandene i 1 Værelse. De henved 8300 Husstande, der boede i 1 Værelses Lejligheder, omfattede altsaa c. 2000 Husstande paa 1 Person, 5250 paa 2—4 Personer og c. 1100 Husstande paa 5 Personer og derover, hvoraf atter 55 vare Husstande paa over 7 Personer, og af disse sidste beboede de 5 hver 1 Kvist-, de 2 hver et Kjælder-Værelse.

Da det Antal Værelser, de forskjellige Samfundsklasser bebor, maa anses for et af de sikreste og simpleste Kjendetegn ikke alene paa Beboelsesforholdene, men i det Hele paa en Stads sociale Forhold, skal jeg til Slutning meddele et Resumé af Resultaterne af alle de hidtil anførte Undersøgelser om Beboelsestætheden, med Lejlighedernes Størrelse som Udgangspunkt. (Jfr. Tabelbilag 6).

Af Kjøbenhavns c. 350 Gader og Pladser havde

73 over 1000 Beboere og af disse atter 19 over 2000 Beboere hver. Deler man Gaderne i saadanne, i hvilke 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde Majoriteten, og saadanne, i hvilke de udgjorde under Halvdelen, bliver Antallet af de første 115 med et samlet Antal af 101,028. Over 100,000 Individuer af Københavns Befolkning boede altsaa i saadanne Gader, der for den større Halvdels Vedkommende maa siges at være befolket af Smaakaarsfolk, Arbejdere og Proletariat.

Deler man som før Befolkningen i Individuer under 1 Aar og over 1 Aar, viser det sig, at i de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde under Halvdelen, udgjorde Befolkningen under 1 Aar 1,9 % af den hele Befolkning; i de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde 50—75 % af samtlige Lejligheder, udgjorde Befolkningen under 1 Aar 3 % af den hele Befolkning, og i de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde 75—100 % af samtlige Lejligheder, udgjorde Befolkningen under 1 Aar 3,8 % af den hele Befolkning. Man ser altsaa her bestyrket, hvad vi før fik Øje paa ved Fordelingen af de spæde Børn i Forhus, Sidehus og Baghus. Spørgsmaalet er af en saa overordenlig Vigtighed, at man maa søge at komme til Bunds i, hvorvidt dette Resultat skulde skyldes Tilfældigheder. Man kunde sige, at Aarsagen til det omhandlede Fænomen ligger i, at Befolkningen, naar Børnene voxe til, flytte fra den mindre til den større Lejlighed, men dette Møment spiller allerede af den Grund ingen Rolle, at man vel flytter fra 1 Værelses til 2 Værelses Lejlighederne, men ikke fra 2 til 3 Værelses Lejlighederne, thi dette vilde for den Befolkning, her er Tale om, repræsentere en hel anden *standard of*

life end den, som den er vant til. — Man kunde dernæst sige, at den bedre stillede Del af Befolkningen havde et forholdsvis mindre Antal spæde Børn i sine Husstande, fordi Tyendet forøger Antallet af Voxne, medens omvendt de halv- og helvoxne Individider have forladt de smaa Husstande for at blive Tyende. Tager vi da Halvdelen af Kjøbenhavns samtlige Tyende, det højeste Antal, der kan antages at være født i Hovedstaden (jfr. ovenf.), og adderer til Individantallet i de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde over 50 %, finde vi, at Befolkningen under 1 Aar endda udgjorde 3 %, og fradrage vi samtlige Kjøbenhavns Tyende, over 16,000 Individider, fra den voxne Befolkning i de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde under 50 %, viser det sig, at Befolkningen under 1 Aar her endnu kun udgjorde 2,2 % af den hele Befolkning. Vi have sat Sagen paa Spidsen, og dog kan den ikke forandre det her anførte Fænomen. Det maa altsaa anses for en utvivlsom Kjendsgjerning, hvad man hidtil, om jeg tør bruge det Udtryk, har haft et Slags lyrisk Indtryk af, men som neppe har været konstateret statistisk, at jo slettere Folk bo, desto større Tendens have de til at sætte Børn i Verden; det vil sige, at man altsaa for Kjøbenhavns Vedkommende kan fastslaa som en Kjendsgjerning, at et Kvarters Beboelsestæthed ikke alene kan maales ved Antallet af Individider paa et vist Areal eller Antallet af store og smaa Lejligheder, men ogsaa ved Antallet af Børn under 1 Aar, der findes paa den paagjældende Strækning, i Forhold til Strækningens hele Befolkning. Naar man nu erindrer, at Dødeligheden i det paagjældende Livsaar er 9 Gange saa stor som Dødeligheden for Befolkningen som Helhed,

vil man forstaa, hvilken Betydning dette Fænomen har for den fattige Befolknings Hygiejne og sociale Forhold.

I de Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde under 50 % af samtlige Lejligheder, boede $\frac{1}{5}$ af Befolkningen (20,4 %) i Side-, Mellem- og Baghuse, i Gaderne med 50—75 % 1 og 2 Værelses Lejligheder boede 25,1 % og i Gaderne med 75—100 % 1 og 2 Værelses Lejligheder boede 25,3 % af Befolkningen i Side-, Mellem- og Baghuse. At den Del, der bor i Mellem- og Baghuse, voxer, jo flere 1 og 2 Værelses Lejligheder Gaden har, er i og for sig lidet mærkeligt. Snarere kunde man undre sig over, at Forskjellen ikke er større; men Grunden dertil er utvivlsomt den, at, medens Smaaboligerne henvises til Side- og Baghusene i Gader, der iøvrigt beboes af bemidlede Familier, blive de tættest beboede Gader med de fleste 1 og 2 Værelses Lejligheder kun benyttede af mindre bemidlede Familier saavel i Forhusene som i Baghusene, fordi den mere velhavende Befolkning aldeles ikke søger disse Gader til Beboelse.

I Gader med under 50 % 1 og 2 Værelses Lejligheder udgjorde Ejendommene med over 4 Individuer pr. 100 □ Al. Etageareal 3,3 % af samtlige Ejendomme, i Gader med fra 50—75 % 1 og 2 Værelses Lejligheder 18,2 %, og i Gader med fra 75—100 % 1 og 2 Værelses Lejligheder 33,1 %. Den overordenlige Forskjel, her viser sig, kan ikke forbavse. Det er selvfølgelig, at i jo højere Grad Ejendommene i en Gade ere opfyldte med 1 og 2 Værelses Lejligheder, i desto højere Grad ville Ejendommene være tæt befolkede. Hvad der imidlertid fremgaar af denne Opgjørelse, er hvor stærkt disse tæt

befolkede Ejendomme knytte sig til visse Gader, idet de kun udgjorde 3 % af den første Art af Gader, men 11 Gange saa meget af den sidst nævnte Art af Gader, d. v. s., at i disse Gader, med 75—100 % 1 og 2 Værelses Lejligheder, var gennemsnitlig hver 3dje Ejendom en saadan, der fra Kjælder til Kvist var beboet af 4 Individier og derover pr. 100 □ Al. Etageareal.

Naar man endelig spørger om, hvorledes 1 og 2 Værelses Lejlighederne hver for sig fordelte sig paa de forskellige Gader, da viser det sig, at i Gaderne med under 50 % 1 og 2 Værelses Lejligheder var der 9,5 % 1 Værelses og 21,1 % 2 Værelses Lejligheder. 3 Værelses Lejlighederne og derover udgjorde altsaa i disse Gader over det dobbelte af 1 og 2 Værelses Lejlighederne. I Gaderne med fra 50—75 % 1 og 2 Værelses Lejligheder var 22,7 % af Lejlighederne 1 Værelses og 42,3 % 2 Værelses, saaledes at omtrent $\frac{2}{3}$ af disse Gaders Lejligheder vare 1 og 2 Værelses; og i Gaderne med fra 75—100 % 1 og 2 Værelses Lejligheder var henvend hver 3dje Lejlighed (30,1 %) 1 Værelses og over Halvdelen (55,3 %) 2 Værelses Lejligheder, d. v. s. at over $\frac{5}{6}$ (85,4 %) af Lejlighederne i disse Gader vare 1 og 2 Værelses Lejligheder.

Vi have nu set, at jo flere 1 og 2 Værelses Lejligheder en Gade har, desto større en Andel udgjør ikke blot 2 Værelses Lejlighederne, men ogsaa 1 Værelses Lejlighederne af samtlige Lejligheder, desto flere Børn er der ogsaa i Forhold til den hele Befolkning, desto flere Beboere i Side-, Mellem- og Baghuse, og des flere Ejendomme er der endelig, der ere tæt bepakede fra Kjælder til Kvist i Forhold til samtlige Ejendomme. Det viser sig allerede saare stærkt i Gader

med 50—75 % 1 og 2 Værelses Lejligheder, men faar dog sit skarpeste Udtryk i de Gader, som have 75—100 %. Jeg har sagt, at over 100,000 af Kjøbenhavns Indbyggere boede i saadanne Gader, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde Majoriteten; det kan tilføjes, at det ogsaa var Kjøbenhavns største Gader, der høre herhen. Jeg skal saaledes gjøre opmærksom paa, at af de 19 Gader i Kjøbenhavn, der havde 2000 Indbyggere og derover hver, vare de 11 saadanne, i hvilke 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde Majoriteten, og hvor man, netop paa Grund af Gadens Størrelse, faar et særligt Indtryk af, i hvor høj Grad, ligesom Rigdom søger Rigdom, Smaakaar og Armod søge Naboskab. De 3 største Gader blandt dem, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde fra 50—75 % af samtlige Lejligheder, ere Absalonsgade med 4042, Borgergade med 4678 og Adelgade med 5015 Individuer i hver. De tre største Gader af dem, hvor 1 og 2 Værelses Lejlighederne udgjorde fra 75—100 %, ere Dronningensgade med 2444, Ryesgade med 2895 og Saxogade med 2931 Individuer i hver. Man vil indrømme, at det er hele Befolkningskomplexer for sig, der bo i disse Gader med fra 2500 til over 5000 Individuer i hver.

Forinden jeg slutter, maa det endnu være mig tilladt at sige nogle Ord om de Undersøgelser, der ere foretagne paa Grundlag af de opgivne Lejepriser. Man har ved den gennemsnitlige Opgjørelse heraf overalt udeladt saadanne Lejepriser, som øjensynlig knyttede sig til Forretningslokaler, eller af andre Grunde vare abnorme. Disse have i den foreliggende Sammenhæng ingen Interesse. Noget Resumé for den hele By

er ikke givet; det vilde ikke spille nogen Rolle. Det er klart, at jo større en Gruppe Lejligheder man tager, af des mindre Interesse bliver den Gjennemsnitspris, man erholder, men paa den anden Side opnaas rigtig nok ved at tage større Grupper eller større Gader, at Tilfældighederne mere udlignes.

Forskjellen mellem Lejepriserne i de forskjellige Dele af Byen viser sig mindst ved 1 og 2 Værelser Lejlighederne, sandsynligvis dels fordi den ensartede Befolkning, der bebor disse Lejligheder, kun vælger de forskjellige Gader af Hensyn til deres Arbejdsplads Nærhed eller andre lignende Grunde, dels fordi Lejepriserne for denne Befolkning kun vil bevæge sig indenfor meget snevre Grænser, for at der overhovedet skal blive reflekteret paa Lejlighederne. Det kan maaske siges om disse Lejligheder, at de, hurtigere end andre, i gode Tider, med den deraf følgende overhaandtagende Tilvæxt af Befolkningens bredere Lag, ville faa en Monopolpris, som Arbejderbefolkningen er tvungen til at give, og i mindre gode Tider en Nødpris, som Værterne ere nødsagede til at modtage. — Størst Variation forefindes selvfølgelig for Lejlighederne paa over 7 Værelser, dels paa Grund af dette Rubrums vide Begreb, dels paa Grund af, at netop her det modsatte Forhold af de nys nævnte gjør sig gjældende. Man træffer da ogsaa her Svingninger i Gjennemsnitsprisen fra 700 Kr. i aarlig Leje i de yderste Forstads-Kvarterer til det firdobbelte Beløb, henved 2500—3000 Kr., i Gader som Amaliegade.

Ser man bort fra de daarligste Forstads-Kvarterer og de bedste Kvarterer i den indre By eller i Voldkvartererne, kan det siges, at Gjennemsnitsprisen for en 1 Værelses Lejlighed vil være c. 120 Kr. aarlig, at der-

til vil svare for en 2 Værelers Lejlighed 190 Kr., for en 3 Værelers Lejlighed med Pigekammer 340 Kr., og for en 5 Værelers Lejlighed med Pigekammer 600 Kr. Sættes Husholdningsbudgettet til 5 à 6 Gange den aarlige Husleje, ville disse Lejepriser ogsaa vise sig svarende til de Indtægter, som Husstandene i de her nævnte forskellige Arter af Lejligheder tør forudsættes at have. Nogen nøjere Detail skal jeg imidlertid ikke komme ind paa. Man vil i det nu udkomne 6te Bind af Magistratens Tabelværk til Københavns Statistik finde de detaillerede Opgivelser om Lejepriserne i hver Gade for de forskellige Størrelser af Lejligheder i Forhus, Side- og Baghus, Kjælder, Etager og Kvist. Man vil ogsaa der i stor Detail finde de øvrige Resultater af Folketællingen, dels tabellarisk, dels i en samlet Oversigt i Tabelværkets Indledning, af hvilken jeg her har søgt at give et Resumé. Det er første Gang, der foreligger en saadan udførlig Bearbejdelse af den almindelige Folketælling for Københavns Vedkommende, og særlig første Gang, at vi her hjemme have en Boligstatistik, — hvad der paa den ene Side vistnok vil undskylde en Del af de Mangler, der klæbe ved Bearbejdelsen, og paa den anden Side turde bidrage til at give denne sin Interesse.

Tabelbilag.

1. Ægteskabssandsynligheden
for Kvinder

paa Grundlag af Forholdene i
Kjøbenhavn 1870—1879.

Af 10,000 Ugifte, Enker og Fraskilte ville endnu være Ugifte, Enker eller Fraskilte i en Alder af (fraregnet Dødelighedskvotienternes Indflydelse paa Fordelingen af Gifte og Ugifte):

15 Aar	10,000
20 —	9,310
25 —	6,339
30 —	3,812
35 —	2,581
40 —	2,060
45 —	1,827
50 —	1,725
55 —	1,690

2. Befolkningens Fordeling i
de forskellige Stadsdele.

	1860.	1880.
Udenb. Vester Kvarter ...	7,296	24,790
Udenb. Klædebo Kv...	16,870	59,595
Voldkvartererne	»	18,017
Gammelholm	»	8,403
Christianshavn	16,807	17,186
Den øvrige By	114,170	106,859
Tilsammen	155,143	234,850

3. Kjøbenhavns Befolkning af Mandkjøn og af Kvindekjøn
under 1 Aar og over 1 Aar, fordelt i Forhus, Side- og Mellehus og
Baghus.

1880.	Mandkjøn.		Kvindekjøn.		Tilsammen for begge Kjøn.
	Under 1 Aar.	Over 1 Aar.	Under 1 Aar.	Over 1 Aar.	
Befolkningen i Staden:					
Forhus	2,082	80,063	2,154	96,959	180,258
Side- og Mellemh.	385	11,983	378	12,114	25,860
Baghus	446	13,063	461	13,900	27,870
Tilsammen	2,913	105,109	2,993	122,973	233,988
Befolkningen paa Søforterne og Skibene i Havnen og paa Indrerheden ..					
	2	828	»	32	862
Ialt	2,915	105,937	2,993	123,005	234,850

Af Befolkningen i Staden boede i

Kjælder.	Etager.	Kvist.	Tilsammen.
11,513	205,654	16,821	233,988

4. Beboelsestætheden.

1880.

A. Af samtlige beboede Ejendomme var Antal Ejendomme med

Under 0,5	0,5—0,9	1,0—1,4	1,5—1,9	2,0—2,4	2,5—2,9	3,0—3,4	3,5—3,9	4,0—4,4	4,5—4,9	5 og flere	Ialt.
291	707	1010	852	576	475	381	289	214	101	182	5078

Individer paa hver 100 Alen Etageareal.

B. Antal Ejendomme, befolkede med 100 eller flere Individer i hver.

Ejendomme med 100—200 Indiv. i hver dele sig i Antal af Ejendomme med	Ejendomme med 200—300 Indiv. i hver dele sig i Antal af Ejendomme med		Ejendomme med 300 eller flere Indiv. i hver dele sig i Antal Ejendomme med		I Ejendomme med 100 Indiv. ell. derover i hver boede Antal Personer.				
	Under 4	5 o. fl.	Under 4	5 og fl.		Under 4	5 o. fl.		
Individer paa hver 100 ☐ Al. Etageareal.	51	21	32	11	6	2	7	426	66,355
Individer paa hver 100 ☐ Al. Etageareal.									
Samlet Antal af Ejendomme med 100 eller flere Indiv. i hver.									

5. Antallet af Husstande, fordelt etagevis efter Forhus, Side- og Mellemlus eller Baghus, efter Lejlighedernes Størrelse og efter Forholdet med Hensyn til Tyende og Logerende.

1880.	Forhus.			Side- og Mellemlus.			Baghus.			Tilsammen.
	Kjælder.	Etager.	Kvist.	Kjælder.	Etager.	Kvist.	Kjælder.	Etager.	Kvist.	
Husstand paa										
1 Person	31	753	568	4	207	47	1	294	63	1,968
2-4 Personer	89	2,117	592	7	935	95	5	1,282	131	5,253
5-7 " "	16	404	54	2	263	12	»	273	23	1,047
Over 7 " "	2	21	3	»	10	2	»	17	»	55
Husstand paa										
1 Person	43	641	86	1	115	5	1	125	9	1,026
2-4 Personer	392	5,955	769	15	1,478	112	5	1,713	109	10,548
5-7 " "	155	2,312	275	2	670	53	2	677	54	4,200
Over 7 " "	22	274	46	»	98	9	»	85	6	540
Husstand paa										
1 Person	47	493	39	1	29	6	1	32	5	653
2-4 Personer	586	6,831	317	7	455	34	1	575	24	8,830
5-7 " "	404	3,418	211	2	305	21	»	444	22	4,827
Over 7 " "	94	835	43	1	100	7	»	127	7	1,214

